

В.Г. Грінченко

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ СІВЕРЩИНИ
В СЕРЕДИНІ 1920-х РОКІВ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ)**

Стаття присвячена висвітленню окремих аспектів повсякденного життя сільського населення Новгород-Сіверської округи у 1924–1925 рр. Об'єктом аналізу стали відповідні публікації в місцевій пресі, які дозволили зробити наступні висновки:

- на буденне життя та спеціалізовані сфери діяльності на селі вплинули засади офіційної комуністичної ідеології з відповідними організаційними формами роботи;

- у їхній реалізації значну роль відігравали безпосередні виконавці: сільська інтелігенція, місцеві керівники та активісти;

- у деяких селах Сіверщини не вистачало шкіл і дитячих дошкільних закладів, або ж вони потребували ремонту;

- медичне обслуговування сільського населення Сіверщини та рівень санітарії на селі характеризувалися наявністю численних проблем: зокрема, тут відчувалася серйозна нестача медичних працівників;

- у газетних матеріалах відображалися численні негативні явища повсякдення правового та етичного плану, висловлювалися глибока стурбованість існуючим станом справ та пропонувалися шляхи їхнього вирішення.

Ключові слова: повсякденне життя, селянство, Сіверщина, 1924–1925 роки, місцева преса.

В останні десятиліття помітно зріс інтерес вітчизняних дослідників до вивчення історії повсякденного життя суспільства. Досить вагоме місце в цій темі посідає період 1920-х років. Процеси радянської модернізації, які відбувалися в цей час, істотно впливали на повсякдення різних верств населення України, зокрема, селянства.

Означена проблематика знайшла своє відображення у різних наукових працях: колективній монографії за редакцією С.В. Кульчицького [34], колективному навчальному посібнику за редакцією В.П. Коцура [65], дисертаційному дослідженні О.М. Лукашевича [27], статтях О.Б. Айвазян [2], О.В. Вовка [6], М.В. Захарченко і А.Г. Морозова [18], О.А. Коляструк [22], М.П. Олійника [37], І.В. Рибак [48; 49], О. Стадник і Н. Кузьмінець [60] та ін. Характер та обсяг існуючих публікацій залишають можливості для продовження розгляду ряду питань, пов'язаних із повсякденним життям селянства в регіональному контексті. Зауважимо, що серед десятка різних історичних джерел одним із значимих залишається місцева преса. Опираючись на неї, ми маємо на меті проаналізувати окремі аспекти повсякденного життя сільського населення Сіверщини у 1924–1925 рр.

Висвітлені у даній статті факти стосуються Новгород-Сіверської округи, яка до червня 1925 р. (до ліквідації губерній) входила до складу Чернігівської губернії. У серпні 1925 р. вона була перейменована на Глухівську, а окружний центр перенесено до Глухова. Об'єктом аналізу є публікації, пов'язані із зазначеною тематикою, розміщені на сторінках газет «Красное знамя» (Чернігів) (1924), «Червоний стяг» (Чернігів) (1925), «Селянська газета» (Чернігів) (1925). Перші дві із вказаних газет є фактично одним і тим же виданням, яке позиціонува-

ло себе як «щоденна робітничо-селянська газета Чернігівщини» і в процесі українізації лише змінило свою назву (у серпні 1925 р.). Тексти могли тут друкуватися як українською, так і російською мовами. Видавцем газети були Чернігівський губком КП(б)У, губвиконком та губпрофрада. Видавцем щотижневої «Селянської газети» був Чернігівський губком КП(б)У.

Залучені газетні матеріали структуровані нами за такими основними аспектами: 1) культурно-освітня і політико-просвітницька робота на селі та відповідний вплив громадсько-активної частини населення на повсякденне життя селянства; 2) медичне обслуговування населення і стан санітарії на селі; 3) негативні явища правового та етичного плану у селянському повсякденні.

Культурно-освітня і політпросвітницька робота на селі в ранній період радянської влади в Україні набувала виразного класового характеру. Зокрема, у першій половині 1920-х років відбувався процес витіснення і заборони осередків «Просвіти» як національних культурно-просвітницьких організацій, які більшовицька влада вважала розсадниками контрреволюції.

Формувалася мережева система культосвітніх і політпросвітніх установ, що керувалися партійними принципами. Її основними осередками на місцях виступали сельбуду (селянські будинки), що розглядалися як «заклади класові і радянські за характером» [37, с. 466] та хати-читальні, які були початковою формою селянських будинків [37, с. 465]. Створюючи їх, партійне керівництво ставило перед ними завдання – у першу чергу стати осередками політичної агітації, а вже потім – центрами культурно-освітньої роботи на селі [2, с. 47]. Радянська влада використовувала їх як провідні ідеологічні центри на селі, що мали доносити потрібну їй інформацію до кожного жителя. Загалом місцева преса приділяла досить значну увагу діяльності сельбудів та хат-читальнь, висвітлюючи як їхні здобутки, так і наявні проблеми.

Зокрема, 7 листопада 1924 р. в с. Ємань Новгород-Сіверської округи відкрився районний селянський будинок імені «Жовтневої революції», який мав стати центром політпросвітницької роботи не лише для Ємані, але й для 15 хат-читальнь Єманського району [54]. За перші чотири неповних місяці існування в ньому було зареєстровано 6812 відвідувачів (не рахуючи тих, хто відвідував організовані ним заходи в селах району) [54].

Досить широко розгорнув діяльність селянський будинок з читальнею та клубом у населеному пункті Грем'яч. Але спочатку не міг охопити всього села, де налічувалось близько 1000 дворів. Тоді правління будинку «відкрило в далеких кутках села» ще три читальні, і робота «пішла добре» [5]. Улітку 1925 р. в селі Марчихина-Буда, за словами дописувача, «дружними зусиллями КНС, ЛКСМ, учительства, кооперації и всего сознательного селянства», доклали чимало праці і коштів, спорудили «великолепное здание сельбуда» [36].

У кінці 1924 р. на окружній нараді політпросвітни-

ків села, що проходила у Новгороді-Сіверському, констатувались як досягнення, так і суттєві недоліки у політпросвітницькій роботі. З газетної інформації досить складно зробити однозначний висновок про її ефективність. Можливо бажане, у значній мірі, видавалося тут за дійсне. Зокрема, ішлося про те, що робота на селі значно зрушила вперед, і селянин, який раніше боявся хат-читалень та не сприймав безбожників, які їх відвідували, зараз охоче йде туди. Активну участь у роботі брала сільська інтелігенція, особливо вчителі. Багато допомагали демобілізовані червоноармійці та місцеві комсомольці. У деяких сільбуддах і хатах-читальнях були добре облаштовані різні інформаційні кутки, особливо ті, що мали бути «проводниками ленинізму на селі» [63]. Пожвавилася робота гуртків. Одне з питань, яке дуже цікавило селян, – довідкові столи. Їхнє створення перебувало на початковій стадії. Навколо сільбуддів гуртувалися сільські кореспонденти. Усі сільбудди і хати-читальні випускали газети, і майже всі сільбудди та деякі хати-читальні випускали власні стінгазети [63].

Із недоліків на нараді наголошувалося на відсутності плановості і системності в роботі, захопленні матеріальною стороною справ та відсутністю належної уваги до основних задач, пов'язаних із політпросвітроботою [63].

У пресі зафіксовані різноманітні проблеми у функціонуванні сільбуддів і хат-читалень на Сіверщині. Серед них: відсутність приміщень [1; 3]; нестача бюджетних коштів для утримання читальні, зокрема на оплату праці персоналу [24; 40]; неможливість працювати взимку через відсутність опалення [52]; відсутність літератури і коштів на її придбання [25; 53] та ін.

В організації культурно-освітньої роботи на селі багато залежало від ставлення до неї конкретних виконавців. Газетні матеріали надають щодо цього різні, іноді діаметрально протилежні, приклади.

Описуючи негативні тенденції у цій сфері, завідувач хатою-читальнею із села Лушники повідомляв: «Вчителі у культпраці не беруть ніякої участі» [10]. У селі Об'єднане, як зазначалося у дописі, у хаті-читальні «не ведеться почти никакой культработы» [25]. Незаможник із села Клишки скаржився, що у них комнезам не працює на культурно-освітньому фронті, не передплачує газет, не дбає про те, щоб організувати лекцію [41]. Дописувач зазначав, що у читальні артілі хутора Воздвиженський майже не буває газет, наголошуючи, що «вмирає читальня» через те, що самі члени артілі «перестали цікавитися нею» [40]. Селькор М. Садовничий повідомляв, що у селі Мезин у хаті-читальні немає ні книг, ні газет, хоча в селі наявні організації, за допомогою яких можна налагодити в читальні роботу та обладнати її зразково [25]. Автор замітки із села Хотьминівка, констатуючи існуючі проблеми у своєму населеному пункті, серед іншого зазначив: «Була ще в нас колись просвіта, працювала, мала лаштунки, декорації та порозтягали все кудись, зараз нічого немає» [43].

Поряд з цим згадані й певні досягнення. Так, сількор Г. Укаленко із села Верба повідомляв, що у них є лікнеп, український гурток, хата-читальня, а селяни «з великою охотою відвідують ці організації і, дякуючи вербінським вчителям, одержують там користь для себе» [64]. При цьому зазначав, що ліквідація неписьменності проводиться успішно, і колишні неграмотні вже самі читають газети, в українському гуртку вивчають історію та географію України, а хата-читальня не вміщає усіх бажаючих почитати газету [64]. Організовано взялися за культроботу жителі села Лісконоги: «В члени хати-читальни за последнее время записалось 70 человек, внесли взносы» [71].

Сількор В. Федченко позитивно відізвався про нового голову КНС у селі Беліца, за діяльної участі якого відкрили хату-читальню і закінчили зведення сільбудинку [68]. Голова сільради села Вільна Свобода І. Жуковський дуже схвально відгукнувся в газеті про вчительку із свого села Юлію Боргер. За його словами, завдяки її енергії було відремонтовано школу, налагоджено роботу лікнепу, а також організовано культгурток, у якому перед кожною виставою читалися лекції на сільсько-господарську тематику [14].

На зміст і форму культурно-освітньої роботи на селі могли впливати такі чинники, як шефська робота, перебування (хоча б тимчасове) у населеному пункті робітничого колективу або червоноармійської частини та ін.

Зокрема, в селі Полошки, де промислово розроблялися поклади каоліну, профспілка гірників разом із ячейками КП(б)У та комсомолу проводила культурно-освітню роботу серед селянства. Сільський клуб розміщувався в будинку колишньої поміщиці. При ньому діяла бібліотека, читальня, бюро довідок, п'ять інформаційних кутків, які обслуговували чергові комсомольці, та драматичний гурток [42]. У селі Криски діяв спиртовий завод, на кошти якого та з допомогою селянства звели сільбудинок [16]. У селі Вороб'ївка різнопланову культосвітню роботу влітку 1925 р. проводили червоноармійці військово-геодезичного відділу, які неподалік від цього населеного пункту споруджували топографічну вишку [20].

Робітники Шосткинського заводу прийняли шефство над селом Івот, однак, окрім показного (з оркестром і прапорами) виїзду на село і постановки через два тижні одного спектаклю, не зробили більше нічого. Автор замітки зауважив при цьому, що в сільській хаті-читальні він не побачив жодної свіжої газети, корисної для селянина, і краще було б шефам, замість таких парадних виїздів, потурбуватися, щоб у читальні підшефного їм села лежало кілька екземплярів газет і журналів [21].

Середина 1920-х років загалом характерна більшою поміркованістю радянської антирелігійної пропаганди, однак це означало лише тимчасову зміну більшовицької тактики. Продовжувалося насадження атеїстичної моделі суспільства, що несло в собі руйнацію певних усталених традицій.

Восени 1924 р. в газеті «Красное знамя» опублікували замітку про те, що в селі Машеве вперше був проведений громадянський похорон. Ховали хлопчика – сина місцевого вчителя Максєнка. У ході до місця його поховання брали участь школярі, представники сільради, незаможники і комсомольці. Сількор зазначав: «Красное учительство показало пример нового быта похоронами без попа» [4]. Поряд з цим, і у знакових, за радянськими нормами, персоналій на селі традиції все ж інколи брали своє. Зокрема, у газеті були піддані критиці за поганий приклад односельцям комсомолец З. Матєха і завідувач сільбудинком Ф. Ситий із с. Дубровка за те, що тримали у церкві вінець над молодими [32].

У с. Ленково, усупереч думці членів релігійної общини, прийняли рішення відремонтувати стару церкву й переобладнати її під народний будинок для проведення зібрань та культурно-просвітницької роботи [31]. Проте, у селі Вовна спроби сільської влади зайняти під хату-читальню одну з кімнат місцевої релігійної общини не дали бажаного результату, і її було відкрито в приватному будинку далеко від центру села [23].

У квітні 1925 р. в газеті «Красное знамя» було вміщено замітку «Поп ведет регистрацию». Ішлося про те, що в селі Івот, перед прийняттям священником у віруючих сповіді, паламар церкви проводив опитування про склад сім'ї, про те, чи є в ній невіруючі, комсомольці і комуністи [50].

Серед громадсько-активної частини сільського населення, яке більш чи менш активно впливало на повсякденне життя села, одне з провідних місць посідав комсомол. Про окремі факти тогочасного комсомольського життя, негативні та позитивні особистісні характеристики деяких сільських комсомольців можемо дізнатися із відповідних газетних заміток.

У селі Марчихіна Буда ячєйка ЛКСМУ нараховувала 25 членів, але, як зазначав сількор Манюков, її члени дуже недисципліновані під час занять і «коли спитать кого про те, що було прочитане, ніхто ніколи не знає» [11]. У селі Мефєдівці один комсомолец хрестив у свого дядька дитину. Прийшовши від попа, він напився самогону й пішов по селу бешкетувати. За це на зібранні ячєйки ЛКСМУ був виключений з комсомолу [12]. У цьому ж селі дочка попа вступила до комсомолу, що призвело до її конфлікту з батьком [39].

Іноді комсомольці намагалися поєднати вже усталені традиційні форми селянського дозвілля з новим ідейним змістом. Так, у селі Горбове місцеві комсомольці задумали «обернути вечорниці в хату-читальню». Вони винесли це питання на порядок денний комсомольського зібрання та вирішили обговорити його з усіма «вечорничними “матками” села» [15]. Уже наступного тижня на всіх трьох вечорницях у цьому селі за столом сидів комсомолец зі свіжою газетою. Часом до читання приєднувалися й інші присутні парубки. Автор замітки зазначав: «Зараз на досвітках далеко біль-

ше ладу. Не чути зайвого галасу, бо кожна вечорнична матка, погодившись з комсомольцями, пильнує за порядком» [15]. При цьому зауважував, що комсомольців турбує, чи не погано вони зробили, що почали ходити стежити за вечорницями і чи не ганьблять вони цим комсомольське ім'я? [15].

У вересні 1925 р. в газеті «Червоний стяг» було вміщено замітку про те, як два комсомольці та ще кілька «позапартійних хлопців» у селі Клишки допомогли вдові, син якої служив у Червоній армії, скосяти сіно. За день вони гуртом викосили півтори десятини, не взявши з неї ніякої платні [45].

Усе більшого значення у повсякденному житті селянина набувала шкільна освіта. У той час, з явною пропагандистською метою, у пресі нерідко вживалося формулювання «фронт освіти», який тоді ще називали третім фронтом (поряд з «військовим фронтом» та «фронтом праці»). На селі, в тому числі й на Сівєрщині, це мало особливе значення через існування досить значного числа неграмотних.

Сількор Тимошенко із хутора Чайкин писав, що у них відкрили школу ліквідації неписьменності, куди вступили 35 незаможників, і висловлював подяку окружному відділу освіти за те, що «прислал нам хороших учителєв, которые заботятся о просвещении темных селян» [35]. У селі Тимонівка станом на вересень 1925 р. закінчувалося будівництво нової школи. У газетній замітці зазначалося, що при школі будуть і квартири для вчителєв [28]. У селі Нова-Гута місцева громада досить активно взялася за ремонт школи [47].

Висвітлювалися в пресі і наявні освітянські проблеми. Зокрема, у селі Покошичі не було можливості навчання для підлітків. У школі лікнепу, яка існувала там, навчали лише дорослих, а підлітків туди не приймали [66]. Через нестачу коштів у Серєдино-Будському районі в лютому 1925 р. розпочалося скорочення шкільних працівників. Із 67 вчителєв району скоротили 8, із них – 5 сільських [51]. У школі села Ховзівка були незадовільні умови для навчання. Як зазначав дописувач, «ледве стоїть вона тісна та темна», і вже ставилося раніше питання про будівництво нової школи та було заготовлено деякі матеріали, але потім їх розтягли [72].

Не вистачало на селі і дитячих дошкільних закладів. В одній із заміток повідомлялося про відкриття в населеному пункті Гремєче дитячих ясел, які знаходилися у приміщенні школи і були обладнані «силами комсомольцев, пионєров и делегаток женорганizations» [71]. Сількор наголошував: «Наплив селянок, желающих поместить детей в ясли, большой. Пришлось многим отказать, так как ясли могут принять пока только 20 детей» [71].

Незадовільна ситуація складалася в ряді населених пунктів із медичним обслуговуванням. Так, один із дописувачів скаржився на відсутність медичної допомоги у селах Черториги, Землянка, Обложки, які разом нараховували близько 12 тисяч чоловік населення. Він повідом-

ляв, що вже кілька років їм обіцяють відкрити лікарський пункт і просив надіслати хоча б фельдшера, бо поки що лікує селян місцевий священник молитвами та травами [59].

Подібна ситуація складалася і в інших населених пунктах. Автор однієї із газетних заміток зазначав, що в селі Лушники селяни навіть лікаря так не шанують, як попа, який почав їх «темних лікувати», і закликав окружну інспекцію охорони здоров'я «подивитися, як піп лікує» [70].

У селі Жадове з населенням близько 8 тисяч чоловік не було жодного, за словами дописувача, «казенного» фершала», не кажучи вже про лікаря та лікарню. Населенню доводилося платити «приватним фершалам» від двох до чотирьох пудів хліба за відвідини або ж їздити за медичною допомогою до інших населених пунктів за кілька десятків верст [46]. Автор цієї замітки у лютому 1925 р. просив дати хоча б «пару гарних фершалів» і не залишати місцеве населення на «приватних спекулятивних фершалів», бо це підриває «підвалини рад-влади на селі» [46]. Згідно іншого повідомлення, коли у червні цього ж року для надання медичної допомоги жителям села Жадове приїхали лікар і двоє фельдшерів, то виявилось, що вони забули взяти з собою термометр і слухову трубку. «Помощь вышла "липовой", а крестьяне, ведь, медицинской помощи годами ждали», – зазначав дописувач [7].

Зі слів сількора, у селі Чорнотичи по три чоловіки на день вмирало від черевного тифу, але скільки не вимагала сільрада і місцевий КНС надіслати фельдшера, його все одно не надсилали [13].

Наводячи приклад, як у селі Княжичі люди годинами чекають на прийом у відомої місцевої баби-шептухи, що вмє «пользоваться деревенской темнотой», автор статті також критично описує і умови лікування селянина в радянській лікарні в Середино-Будському районі. Там, приїхавши в лікарню за 20–30 верст, він іноді дуже довго чекає прийому лікаря, якого часто немає на місці, а якщо й отримує стаціонарне лікування, то виявляється, що лягти в лікарні немає на чому, бо немає матраців. Селянину слід самому набити собі матрац соломкою, яку потрібно ще купити, або привезти з дому. «И приходится ехать домой верст за 30 за соломой!» – констатує автор замітки [30]. У зв'язку з цим, зазначав він, селяни часто віддають перевагу шептусі і лише через те, що у неї хоч іноді й черга, та все ж «канители у нее меньше, чем в больнице» [30].

Однією з існуючих у тогочасному селі проблем був низький рівень санітарії. У газетній замітці «Війна болячкам села!» сількор Ф. Ушатий писав: «Треба боротися також з брудом, неохайністю, чого багато ще в селянському житті – від цього теж заражаються різними хворобами. Селяни варять страву в брудній посуді, тягають воду з колодязів нечистими відрами, у хаті частенько держать молоді телята, свині, а поруч бавляться діти...» [67]. Інший автор зазначав у газеті, що в багатьох селах лютують різні хвороби, особливо вене-

ричні, причиною поширення яких є нечистота. Мешкаючи поряд з хворими, інші члени сім'ї не беруться і заражаються від них. Молодь вступає в шлюб, маючи зачатки різних хвороб, які проявляються пізніше [29].

Загалом рівень медичного обслуговування населення та стан санітарії у селах Сіверщини були далекі від бажаного.

Актуальним питанням для сільського населення Сіверщини залишалася злочинність. Газети неодноразово повідомляли про бандитські напади та пограбування. Так, у травні 1925 р. в селі Поповка була пограбована каса кредитного товариства. При цьому одна людина загинула і ще одну було поранено [56]. В Ічнянському районі восени 1924 р. було здійснено напад на пошту, яка перевозила гроші, та пограбовано кооперативну крамницю [55]. Сількор писав також, що «бандиты забегают иногда в селянские хаты, требуя поесть» [55]. У селі Усок у жовтні 1924 р., за словами дописувача, було «обстрелено собрание комсомола», а також були «еще различные бандитские дела» [69]. Наприкінці 1924 р. на окружній нараді політпросвітників села у Новгороді-Сіверському доповідачі з місць зазначали, що їхній нормальній роботі ще «очень часто мешают бандитские налеты, которые уничтожают все то, что им попадается в сельбудах и хатах-читальнях» [63].

Траплялися в газетах і дописи про злочинну діяльність місцевої влади. Так, у селі Береза голова сільради Погребицький, будучи уповноваженим райвиконкомом по збору сільгосподатку, стягував його із селян, але гроші залишав собі. Із селян же податок вимагали повторно, та ще й з нарахуванням пені. Непокірних голова сільради наказував замикати в погребях, у тому числі в підвал, облаштований за його вказівкою під сільбудом, звідси й назва статті: «Культурная замычка или погреб Погребицкого» [26]. У ній зазначалося, що за півтора року перебування при владі голова сільради «сделал так много для подрыва советской власти, терроризируя при этом селян, что те и сейчас не верят в возможность наказания Погребицкого» [26].

Сіверщина – лісовий край, і злободенною проблемою для сіл цього регіону була хижачка вирубка лісу. Ця тема часто піднімалася на сторінках тогочасних газет. Зокрема, зазначалося, що в с. Архипівка громадський ліс рубається абияк, і йому загрожує швидке знищення [33]. У с. Обложки ліс рубали серед білого дня, навіть не ховаючись [8]. У с. Уланово крадіжками займався сам сторож, поставлений лісництвом, і ліс вирубували не стільки місцеві громадяни, скільки селяни сусідньої Курської губернії [17].

Масштабним злом тодішнього села було самогоніваріння і пияцтво. Згаданий сількор Ф. Ушатий писав: «Нема цифр, щоб підрахувати кількість убивств, грабунків, крадіжок, насильств і таке інше, що зроблено під впливом самогону... П'яний чоловік губить свій розум, робиться звірем, п'яниці розбивають один одному голови, грабують, лаються, розпутничають, а все це бачать діти, привчаються до цього» [67]. Самі лише назви деяких газет-

них заміток, у яких описані негативні явища в окремих селах Сіверщини, є досить промовистими: «Дальше п'янства і хуліганства не пошли» [19], «До чого самогон доводить» [62], «Пьяный разгул» [38]. У ряді публікацій були згадані населені пункти Сіверщини, де в п'яцтві помітили і представників сільського активу: голів і секретарів сільрад, голів і членів КНС та ін. [9; 44; 58; 61].

У тісному зв'язку із цією проблемою піднімалися в місцевій пресі також і загальні актуальні питання виховання сільської молоді. Зокрема, житель с. Клишки І.П. Семенуха писав: «Коли наша молодь гуляє по вулиці, пройти повз неї не можна, бо наслухаєтеся самої добірної, самої міцної лайки та брудних розмов. Того, хто проходить повз юрбу, молоді засипають образами, глузуванням. І це не тільки хлопці чи парубки, але й дівчата не відстають від них» [57]. Ще зазначав, що малеча, починаючи з 7–8 років, майже вся курить та не відмовляється від самогонки, і взагалі молодь дуже розбещена [57]. «Хіба може бути добре вихованою дитина, – ставив він питання, – коли виховує її темна, груба мати, коли вона бачить навколо п'яцтво та бійки, чує матюкання, що стало звичним явищем? Хіба можна чекати, що дитина не буде п'яницею, коли сама мати, щоб заспокоїти та приспати, дає їй самогон, або коли п'яний батько, щоб розважити себе та гостей, частує малу дитину й забавляється її п'яним виглядом? Чи можна сподіватися, що дитина не буде курити, лягати, коли вона це бачить та чує щохвилини, бо це стало за звичку старших?» [57].

Як бачимо, озвучені риторичні питання по-своєму відображали деякі негативні тенденції повсякденного життя селянства, зокрема, його молодого покоління. Цей дописувач пропонував конкретні поради щодо виховання селянської молоді, які, попри їх заідеологізованість у радянському дусі, містили також і цілком раціональне зерно. Свою статтю він завершив наступними словами: «Молодь селянську треба зацікавити та притягти до культурної праці, дати їй розумну розвагу й таким чином відтягти від вулиці та її впливу» [57].

Отже, на сторінках газетної періодики знайшли своє відображення різні аспекти повсякденного життя сільського населення Сіверщини середини 1920-х років. Відбір і рівень їхнього висвітлення був пов'язаний з актуальністю певної тематики та з відповідним комуністичній ідеології позитивним або негативним контекстом, вкладеним у більшість статей і заміток. Попри повну контрольованість радянською владою, місцева преса дає підстави констатувати, що в зазначений період для повсякденного життя селянства Сіверщини були характерними наступні риси:

- подальший розвиток трансформаційних процесів, зумовлених привнесенням у буденний шар життя та спеціалізовані сфери діяльності на селі офіційної комуністичної ідеології з відповідними організаційними формами культурно-освітньої та політико-просвітницької роботи;

- у їхній реалізації значну роль відігравали рівень відповідальності та ділові якості безпосередніх виконавців: сільської інтелігенції, місцевих керівників і активістів; траплялися й досить оригінальні ідеї у поєднанні традиційних форм селянського дозвілля з новим ідейним змістом;

- у деяких сільських населених пунктах Сіверщини не вистачало шкіл і дитячих дошкільних закладів або ж вони потребували ремонту;

- медичне обслуговування сільського населення Сіверщини і рівень санітарії на селі характеризувалися наявністю численних проблем, стан вирішення яких був далекий від бажаного, зокрема, відчувалася серйозна нестача медичних працівників.

- у газетних матеріалах відображалися численні негативні явища правового та етичного плану, якими було наповнене селянське повсякдення Сіверщини (злочинність, крадіжки, п'яцтво, лихослів'я тощо), а також висловлювалася глибока стурбованість існуючим станом справ і пропонувалися шляхи їхнього вирішення.

Перспективи для подальших досліджень вбачаємо у залученні відповідних архівних матеріалів, що дало б можливість більш різнобічно і об'єктивно поглянути на тогочасні реалії і скласти ґрунтовніше уявлення про повсякдення селянства Сіверщини в ранній радянський період.

ДЖЕРЕЛА

1. «Антикультурники». *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 25 декаб. № 296. С. 3. Подпись : Селькор Костин.
2. Айвазян О. В. Хата-читальня як засіб ідеологічного впливу на сільське населення початку ХХ ст. *Подільський книжник: альманах*. Вип. 6–7. Вінниця, 2015. С. 43–52. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://ru.calameo.com/read/003741303b4066cafa0b3>.
3. Аконский С. Нет помещения. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 24 марта. № 66. С. 4.
4. Без попов. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 2 ноября. № 253. С. 3. Подпись : Селькор Эн.-Эр.
5. В сельбудах и хатах читальнях. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 17 марта. № 61. С. 4.
6. Вовк О. В. Преса української еміграції як джерело вивчення культури, освіти та повсякденного життя українців (1920-ті роки). *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2019. Вип. 3. С. 64–71.
7. Врачебная помощь и знахарство. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 16 июня. № 133. С. 3.
8. Гершко Г. Нищать народное добро. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 25 января. № 19. С. 4.
9. Голови подають приклад. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 26 апреля. № 93. С. 3. Підпис : Селькор Нецієвський.
10. Готуймося до культпраці. *Червоный стяг (Чернігів)*. 1925. 22 сеп. № 189. С. 3. Підпис : Зав. хатою-читальнею.
11. Життя-буття селянське. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 10 лютого. № 14. С. 3.
12. Життя-буття селянське. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 12 лютого. № 15. С. 3.
13. Життя-буття селянське. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 16 січня. № 7. С. 4.
14. Жуковский И. Больше бы таких учителей. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 12 марта. № 58. С. 4.
15. З вечорниць хата-читальня. *Селянська газета (Чернігів)*. 1924. 10 грудня. № 2. С. 4. Підпис : Мик. С-ба.
16. Завод розбуркав. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 10 октября. № 233. С. 3. Підпис : Льюна комсомолец.
17. Запоздали с охраной леса. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 27 ноября. № 272. С. 3. Подпись : Селькор Лобаев.
18. Захарченко М.В., Морозов А.Г. Побут і дозвілля в українському селі в 20-х роках ХХ ст. *Український селянин*. 2017. Вип. 18. С. 129–133.

19. Захожий Д. Дальше пьянства и хулиганства не пошли. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 15 февраля. № 37. С. 3.
20. Иткин А. Червоноармійці розбудили. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 4 вересня. № 200. С. 3.
21. Как не нужно шефствовать. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 17 марта. № 61. С. 4. Подпись : Л. Б.
22. Коляструг О. А. Сільська інтелігенція і селянство на перетині радянських модернізаційних експериментів 1920-х рр. у вимірах щоденних практик. *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 164–166.
23. Кудояр Ф. «Святая сила» не дала открыть хаты-читальни. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 11 июня. № 129. С. 5.
24. Культурная работа на селе. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 1 июля. № 146. С. 3.
25. Культурная работа на селе. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 10 июля. № 154. С. 3.
26. Культурная замкнутка или погреб Погребницкого. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 24 марта. № 66. С. 4.
27. Лукашевич О. М. Побут та дозвілля сільського населення України (1920–1930 рр.) (автор. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. – Історія України). Київ, 2006. 18 с.
28. Маємо нову школу. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 18 вересня. № 212. С. 3. Підпис : Колотуша.
29. Мазепа Г. Больным нельзя жениться. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 1 июля. № 146. С. 3.
30. Медпомощь, ветеринария и санитария. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 11 августа. № 180. С. 3. Подпись: М. С–ский.
31. Муравьев А. Вместо церкви – дом просвещения. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 7 марта. № 54. С. 4.
32. На что жалуются село. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 11 марта. № 57. С. 4.
33. На что жалуются село. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 24 марта. № 66. С. 4.
34. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія. Відп. ред. С. В. Кульчицький : В 2-х ч. Ч. 1. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 423 с.
35. Наш комнезам – другим пример. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 21 ноября. № 267. С. 3. Подпись : Селькор Тимошенко.
36. О школах, хатах-читальнях и сельбудах. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 27 июля. № 165. С. 3. Подпись : М. С–ский.
37. Олійник М. П. Культурно-освітня робота більшовиків на Поділлі в роки НЕПу (1921–1928). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2018. Вип. 11. С. 462–475.
38. Пьяный разгул. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 2 ноября. № 253. С. 3. Подпись : Юнкор Т.
39. Піп і дочка. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 10 лютого. № 14. С. 3. Підпис : К-и.
40. По сельбудах та хатах-читальнях. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 16 вересня. № 210. С. 3.
41. По сельских учреждениях. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 19 серпня. № 186. С. 5.
42. Побеждаем невежество. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 21 ноября. № 267. С. 3. Подпись : Селькор Скоробогатко.
43. Погані робітники псують діло. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 4 марта (№ 51). С. 5. Підпис : Селькор Сучасний.
44. Постанова на папері. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 16 січня (№ 7). С. 3. Підпис : Спостерігач.
45. Прядкогляд І. Комсомольці допомогли. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 4 вересня (№ 200). С. 3.
46. Раєвський Ф. Окрздраве, твоє слово. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 24 лютого (№ 18). С. 3.
47. Ремонтуємо школу, допомагаємо вчителям. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 18 серпня (№ 185). С. 3. Підпис : Учень Дяченко.
48. Рибак І. В. Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: хата, двір, село. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2011. Т. 18. С. 403–423.
49. Рибак І. В. Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: гігієна, харчування, праця. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2012. Т. 19. С. 351–366.
50. Рогинец П. Поп ведет регистрацию. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 8 апреля. № 79. С. 4.
51. Рубец И. Страдает школьная работа. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 4 апреля. № 76. С. 4.
52. Селяне, помогите своей хате-читальне. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 9 декабря. № 282. С. 3. Подпись : Селькор Коновалов.
53. Селянський М. Искры гаснут на лету. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 11 февраля. № 33. С. 3.
54. Сельбуд – культурный центр района. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 17 марта. № 61. С. 4. Подпись : М. Т.
55. Сельские вести. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 18 ноября. № 264. С. 3.
56. Сельские вести. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 28 мая. № 118. С. 3.
57. Семенуха І. П. Виховуймо селянську молодь. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 30 серпня. № 196. С. 3.
58. Сільські вісти. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 12 лютого. № 15. С. 3.
59. Скарги села. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 3 вересня. № 199. С. 3.
60. Стадник О., Кузьмінець Н. Релігійне життя подільського села у вимірах радянської повсякденності 20-х рр. XX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2020. Вип. 31. С. 79–87.
61. Треба поліпшити склад сільради. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 14 мая. № 106. С. 5.
62. Туманів Ф. До чого самогон доводить. *Селянська газета (Чернігів)*. 1925. 12 лютого. № 15. С. 3.
63. Тынъянов М. Политпросветработа на Новгород-Северщине. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 12 декабря. № 285. С. 3.
64. Укаленко Г. До світла. *Селянська газета (Чернігів)*. 1924. 18 грудня. № 3. С. 4.
65. Українське суспільство в умовах радянського ладу: повсякденний вимір. Навч. посіб. В. П. Кошур (голов. ред.), О. М. Гончаренко, Б. Л. Дем'яненко, О. Д. Ісайкіна, В. В. Мічуда, О. М. Лукашевич та ін. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2014. 574 с.
66. Учитель и школа. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 17 июня. № 134. С. 5.
67. Ушатий Ф. Війна болячкам села! *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 8 вересня. № 203. С. 3.
68. Федченко Ф. Как много зависит от хорошего работника. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 1 ноября. № 252. С. 3.
69. Хохол А. Уголовщина заедает. *Красное знамя (Чернигов)*. 1924. 30 октября. № 250. С. 4.
70. Червінець М. Піп лікує. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 3 вересня. № 199. С. 3.
71. Школа и ясли. *Красное знамя (Чернигов)*. 1925. 23 июня. № 139. С. 5.
72. Що треба відремонтувати. *Червоний стяг (Чернігів)*. 1925. 18 вересня. № 212. С. 3.

Hrinchenko V.H. Everyday life of the rural population of Sivershchina in the mid-1920s (based on local press materials)

The article is devoted to the coverage of certain aspects of everyday life of the rural areas population of the Novhorod-Siverskyi district in the period of 1924–1925 years. The relevant publications in the newspapers «Red Banner» (*Krasnoye Znamya*) (1924), «Red Flag» (*Chervonyi Stiyag*) (1925), «Peasant Newspaper» (*Selyanska Gazeta*) (1925), published in Chernihiv, were the object of analysis.

It was found that in the mid-1920s the daily life of the peasantry of Sivershchyna had been characterized by the following features:

- Further development of transformational processes due to the introduction of official communist ideology into the everyday life and specialized spheres of activity in the countryside with the corresponding organizational forms of cultural-educational and political-educational work.

- In their implementation in practice, the level of responsibility and business qualities of the direct executors played a significant role: rural intellectuals, local leaders and activists. There were also quite original ideas in a combination of traditional forms of peasant leisure with a new ideological content.

- In some rural settlements of the Sivershchyna there were not enough schools and children's preschools, or they needed repair.

- Medical care for the rural population of Sivershchyna and the level of sanitation in the countryside were characterized by the presence of numerous problems, the solution of which was far from desirable. In particular, there was a serious shortage of medical staff.

- The newspaper materials reflected numerous negative phenomena of the legal and ethical plan, which filled the peasant life of the Sivershchyna (crime, theft, drunkenness, gossip, etc.), as well as expressed deep concern about the current state of affairs and suggested ways to solve them.

Prospects for further research are seen by the author in the involvement of relevant archival materials, which would give a more comprehensive look at the reality of the time and make a more thorough picture of the everyday life of the Sivershchyna peasantry in the early Soviet period.

Key words: everyday life, peasantry, Sivershchyna, 1924–1925 years, local press.

REFERENCES

1. «Antikul'turniki». (1924). [«Anticulturalists»]. *Krasnoye znamya (Chernigov)*, 296, p. 3. Podpis': Sel'kor Kostin. [in Russian].
2. Aivazian, O. B. (2015). Khata-chyitalnia yak zasib ideolohichnoho vplyvu na silske naselennia pochatku XX st. [Reading house as a means of ideological influence on the rural population of the early XX century]. *Podil'skyi knyzhnyk: almanakh*. Issue 6–7, pp. 43–52. Vinnytsia. Retrieved from: <https://ru.calameo.com/read/003741303b->

4066cafa0b3 [in Ukrainian].

3. Akonskiy, S. (1925). Net pomeshheniya [There is no room]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 66, p. 4. [in Russian].

4. Bez popov. (1924). [Without priests]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 253, p. 3. Podpis': Sel'kor Jen.-Jer. [in Russian].

5. V selbudakh i khatakh chytalniakh. (1925). [At the country houses and reading rooms]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 61, p. 4. [in Ukrainian].

6. Vovk, O. V. (2019). Presa ukrainskoi emihratsii yak dzhere-lo vyvchennia kultury, osvity ta povsiakdennoho zhyttia ukrainstiv (1920-ti roky) [The press of Ukrainian emigration as a source of studying the culture, education and everyday life of Ukrainians (1920s)]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu im. Mykhaila Ostrohradskoho*. Issue 3, pp. 64–71. [in Ukrainian].

7. Vrachebnaya pomoshh' i znaharstvo. (1925). [Medical care and witchcraft]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 133, p. 3. [in Russian].

8. Hershko, H. (1925). Nyschat narodnie dobro [They are destroying the people's good]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 19, p. 4. [in Ukrainian].

9. Holovy podaiut pryklad. (1925). [The chairmen set an example]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 93, p. 3. Pidpys: Selkor Net-siievskiy. [in Ukrainian].

10. Hotuimosia do kul'tratsi. (1925). [Let's get ready for cultural work]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 189, p. 3. Pidpys: Zav. khatoiu-chy-talneiu. [in Ukrainian].

11. Zhyttia-buttia selianske. (1925). [Peasant life-being]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 14, p. 3. [in Ukrainian].

12. Zhyttia-buttia selianske. (1925). [Peasant life-being]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 15, p. 3. [in Ukrainian].

13. Zhyttia-buttia selianske. (1925). [Peasant life-being]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 7, p. 4. [in Ukrainian].

14. Zhukovskiy, I. (1925). Bol'she by takih uchitelej. [There would be more such teachers]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 58, p. 4. [in Russian].

15. Z vechornyts khata-chytalnia. (1924). [From the party house-reading room]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 2, p. 4. Pidpys: Myk. S-ba. [in Ukrainian].

16. Zavod rozburkav. (1924). [The plant stirred up]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 233, p. 3. Pidpys: Lonia komsomolets. [in Ukrainian].

17. Zapozdaly s okhranoi lesa. (1924). [They were late with the forest protection]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 272, p. 3. Podpys: Selkor Lobaev. [in Russian].

18. Zakharchenko, M. V., Morozov, A. H. (2017). Pobut i dozvil-lia v ukrainskomu seli v 20-kh rokakh XX st. [Life and leisure in the Ukrainian countryside in the 1920s]. *Ukrainskyi selianyn*. Issue 18, pp. 129–133. [in Ukrainian].

19. Zahozhiy, D. (1925). Dal'she p'yanstva i huliganstva ne poshli [Drunkness and hooliganism did not go further]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 37, p. 3. [in Russian].

20. Itkyn, A. (1925). Chervonoarmiitsi rozbuduly [The Red Army woke up]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 200, p. 3. [in Ukrainian].

21. Kak ne nuzhno shefstvovat'. (1925). [How not to patronize]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 61, p. 4. Podpis': L. B. [in Russian].

22. Koliastruk, O. A. (2008). Silska intelihentsiia i selianstvo na peretyni radianskykh modernizatsiinykh eksperimentiv 1920-kh rr. u vymirakh shchodennykh praktyk [Rural intelligentsia and peasantry at the intersection of Soviet modernization experiments of the 1920s in the terms of daily practices]. *Ukrainskyi selianyn*. Issue 11, pp. 164–166. [in Ukrainian].

23. Kudojar, F. (1925). «Svyataya sila» ne dala otkryt' haty-chital'ni. [“Holy Power” did not allow the opening of the huts-reading rooms]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 129, p. 5. [in Russian].

24. Kul'trabota na sele. (1925). [Cultural work in the countryside]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 146, p. 3. [in Russian].

25. Kul'trabota na sele. (1925). [Cultural work in the countryside]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 154, p. 3. [in Russian].

26. Kul'turnaya zamychka ili pogreb Pogrebickogo. (1925). [Pogrebitsky's cultural castle or cellar]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 66, p. 4. [in Russian].

27. Lukashevych, O. M. (2006). Pobut ta dozvillia silskoho naselen-nia Ukrainy (1920–1930 rr.). [Life and leisure of the rural population of Ukraine (1920–1930)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

28. Maiemo novu shkolu. (1925). [We have a new school]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 212, p. 3. Pidpys: Kolotusha. [in Ukrainian].

29. Mazepa, G. (1925). Bol'nym nel'zya zhenit'sya. [The sick should not marry]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 146, p. 3. [in Russian].

30. Medpomoshch', veterinariya i sanitariya. (1925). [Medical aid, veterinary medicine and sanitation]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 180, p. 3. Podpis': M. S–skij. [in Russian].

31. Murav'ev, A. (1925). Vmesto tserkvi – dom prosveshheniya. [Instead of a church – a house of enlightenment]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 54, p. 4. [in Russian].

32. Na chto zhaluetsya selo. (1925). [What does the village complain about?]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 57, p. 4. [in Russian].

33. Na chto zhaluetsya selo. (1925). [What does the village complain about?]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 66, p. 4. [in Russian].

34. Kulchytskyi, S. V. (Ed.). (2010). *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.)*. [Essays on the daily life of Soviet Ukraine in the NEP era (1921–1928)]. (Vol. 1). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

35. Nash komnezam – drugim primer. (1924). [Our committee of poor peasants is another example]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 267, p. 3. Podpis': Sel'kor Timoshenko. [in Russian].

36. O shkolah, hatah-chital'nyah i sel'budah. (1925). [About schools, hut-reading rooms and country houses]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 165, p. 3. Podpis': M. S–skij. [in Russian].

37. Oliinyk, M. P. (2018). Kulturno-osvitnia robota bilshovykiv na Podilli v roky NEPu (1921–1928). [Cultural- educational work of the Bolsheviks in Podillya during the NEP (1921–1928)]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Istori-rychni nauky*. Issue 11, pp. 462–475. [in Ukrainian].

38. P'yanyy razgul. (1924). [Drunk revelry]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 253, p. 3. Podpis': Junkor T. [in Russian].

39. Pip i dochka. (1925). [Priest and daughter]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 14, p. 3. Pidpys: K-y. [in Ukrainian].

40. Po sel'budah ta hatah-chital'nyah. (1925). [On the country houses and in the hut-reading rooms]. *Chervonyi styag (Chernigiv)*, 210, p. 3. [in Russian].

41. Po silskykh ustanovakh. (1925). [By rural institutions]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 186, p. 3. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].

42. Pobezhdaem nevezhestvo. (1924). [Conquering ignorance]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 267, p. 3. Podpis': Sel'kor Skorobagat'ko. [in Russian].

43. Pohani robitnyky psuiut dilo. (1925). [Bad workers spoil the business]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 51, p. 5. Pidpys: Selkor Suchasnyi. [in Ukrainian].

44. Postanova na paperi. (1925). [Resolution on paper]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 7, p. 3. Pidpys: Sposterihach. [in Ukrainian].

45. Priadkohliad, I. (1925). Komsomoltsi dopomohly. [Komsomol members helped]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 200, p. 3. [in Ukrainian].

46. Raievskiy, F. (1925). Okrzdruve, tvoe slovo. [County health department, your word]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 18, p. 3. [in Ukrainian].

47. Remontuiemo shkolu, dopomahaiemo vchyteliyam. (1925). [We repair the school, help teachers]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 185, p. 3. Pidpys: Uchen Diachenko. [in Ukrainian].

48. Rybak, I. V. (2011). Podilskiy selianyn u povsiakdennomu zhytti v dokolhospnii period: khata, dvir, selo. [Podilsk peasant in everyday life in the pre-collective farm period: house, yard, village]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli*. Vol. 18, pp. 403–423. [in Ukrainian].

49. Rybak, I. V. (2012). Podilskiy selianyn u povsiakdennomu zhytti v dokolhospnii period: hihienka, kharchuvannia, pratsia. [Podilsk peasant in everyday life in the pre-collective farm period: hygiene, nutrition, work]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli*. Vol. 19, pp. 351–366. [in Ukrainian].

50. Roginec, P. (1925). Pop vedet registraciyu. [The priest keeps the registration]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 79, p. 4. [in Russian].

51. Rubets, I. (1925). Stradaet shkol'naya rabota. [School work suffers]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 76, p. 4. [in Russian].

52. Selyane, pomogite svoey hate-chital'ne. (1924). [Villagers, help your hut-reading room]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 282, p. 3. Podpis': Sel'kor Konovalov. [in Russian].

53. Selyanskiy, M. (1925). Iskry gasnut na letu. [Sparks are extinguished on the fly]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 33, p. 3. [in Russian].

54. Sel'bud – kul'turnyy centr rayona. (1925). [Country house is the cultural center of the region]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 61, p. 4. Podpis': M. T. [in Russian].

55. Sel'skie vesti. (1924). [Rural news]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 264, p. 3. [in Russian].

56. Sel'skie vesti. (1925). [Rural news]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 118, p. 3. [in Russian].

57. Semenukha, I. P. (1925). Vykhovuimo seliansku molod [Let's educate peasant youth]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 196, p. 3. [in Ukrainian].

58. Silski visty. (1925). [Rural news]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 15, p. 3. [in Ukrainian].

59. Skarhy sela. (1925). [Rural news]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 199, p. 3. [in Ukrainian].

60. Stadnyk, O., Kuzminets, N. (2020). Relihiine zhyttia podilskoho sela u vymirakh radianskoj povsiakdennosti 20-kh rr. KhKh st. [The religious life of the Podilsk village in the temof the Soviet everyday life of the 1920s]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Istoria*. Issue 31, pp. 79–87. [in Ukrainian].

61. Treba polipshyty sklad silrady. (1925). [The composition of the village council needs to be improved]. *Krasnoe znamiya (Chernigov)*, 54, p. 4. [in Russian].

hov), 106, p. 5. [in Ukrainian].

62. Tumaniv, F. (1925). Do choho samohon dovodyt. [What does hootch bring]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 15, p. 3. [in Ukrainian].

63. Tyn'yanov, M. (1924). Politprosvetrabota na Novgorod-Severshshine. [Political education in Novgorod-Severshchina]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 285, p. 3. [in Russian].

64. Ukalenko, H. (1924). Do svitla. [To the light]. *Selianska hazeta (Chernihiv)*, 3, p. 4. [in Ukrainian].

65. Kotsur, V. P., Honcharenko, O. M., Demianenko, B. L., Isaikina, O. D., Lukashevych, O. M., Michuda, V. V. (2014). *Ukrainske suspilstvo v umovakh radianskoho ladu: povsiakdennyi vymir [Ukrainian society in the Soviet system: the daily measurement]*. Navch. posib. Pereiaslav-Khmelnytskyi: FOP Lukashevych O.M. [in Ukrainian].

66. Uchitel' i shkola. (1925). [Teacher and school]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 134, p. 3. [in Russian].

67. Ushatyi, F. (1925). Viina boliachkam sela! [War to the sores of the village!]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 203, p. 3. [in Ukrainian].

68. Fedchenko, F. (1924). Kak mnogo zavisit ot horoshego rabotnika. [How much depends on a good employee]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 252, p. 3. [in Russian].

69. Hohol, A. (1924). Ugolovshhina zaedaet. [Criminality is seizing]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 250, p. 4. [in Russian].

70. Chervinets, M. (1925). Pip likuie. [The priest treats]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 199, p. 3. [in Ukrainian].

71. Shkola i yasli. (1925). [School and nursery]. *Krasnoe znamy (Chernihiv)*, 139, p. 3. [in Russian].

72. Shcho treba vidremontuvaty. (1925). [What needs to be repaired]. *Chervonyi stiah (Chernihiv)*, 212, p. 3. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 11.03.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

УДК 821.161.2-94+398+930.25(477.52)«19/20»

Л.А. Іванченко

ХУДОЖНЯ МЕМУАРИСТИКА ГРИЦЬКА СІРИКА (1918–2002) ЯК ДЖЕРЕЛО ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ СІВЕРЩИНИ 1920–1940 рр.

У публікації вперше події Глухівщини в 1920–1940-х рр. представлено через аналіз автобіографічних творів українського письменника в еміграції Грицька Сірика (1918–2002). Адаже у глобальному масштабі біографістика є складовою історії краю, країни. Мемуари, написані самобутнім автором, зіставлено з документальними архівними джерелами та спогадами про ті часи інших мешканців. Описово викладений етнографічний матеріал розширить базу краєзнавчих досліджень. Перелік прізвищ, родин – мешканців прилеглих хуторів, сіл, селищ, містечок – доповнить теку генеалогічних розвідок. Подання географічного опису краю, згадані кліматичні умови збагатять не лише уяву читача, а й дадуть імпульс для нових спостережень фахівцям природничих наук. Події та факти, викладені у працях Г.Т. Сірика, відкривають замовчувану та призабуту історію Глухівщини, що надихає на нові пошуки відповіді до низки питань періоду становлення радянської влади в Україні.

Ключові слова: хутір Андроників, хутори, Грузьке, Воронцове, Шлях, Вороніж, Кролевець, Канада, Грицько Сірик, Григорій Трохимович Сірик, розкуркулення, колективізація.

Переваги локального краєзнавства полягають у тому, що дослідник може зіставляти розповіді, спогади і доку-

ментальні джерела, виступаючи посередником між переказами і документами, науковцями і пересічними громадянами. У даній публікації зроблено спробу за творами Грицька Сірика проаналізувати події 1920–1940-х рр., а саме: побут та настрої суспільства на межовій території трьох районів – Кролевецького, Глухівського Шосткинського; розкуркулення; колективізацію; Голодомор.

Праці Г. Сірика викликають інтерес, адже містять повідомлення, що можуть бути використані в історичних дослідженнях. Автор подає в мемуарах деталізований опис місцевості й рослинності, клімату й погоди [7, с. 33], поіменно згадку родин хуторян [14, с. 32], органічно переплітає це з гіркотою історичних фактів періоду становлення радянської влади на Сіверщині. Доробок самобутнього письменника складають книги спогадів, що видавалися коштом автора за кордоном, передруковувалися в Україні: 12 частин «Під сонцем бездолених» (1975–1989), кожна з яких по 250–300 стор.; рецензія з пророкою назвою «Факти і події для майбутньої історії Сіверщини» (1975, 1993) на енциклопедичне видання «Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область» (1973); «Вороніж та його околиці»; «Дошка слави» (1994); «Така моя доля» (2000); «Микита, перший безпритульник Кролевця» (2001); «Кінь буланний – то мій брат» (1999), а також низка публікацій у канадійських газетах.

Свої праці Григорій Трохимович презентував, відвідуючи Кролевецьчину в 1990-х рр. Примірники книг зберігаються в державних бібліотеках, у приватних колекціях. Твори Сірика, знані серед населення, у наукових колах майже не використовувались. На вище згадані мемуари у своїх дослідженнях про «Торгсин» («Торгсин у Кролевці») посилається М. Горох – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. У своїй публікації науковець підтверджує архівними документами сказане Г. Сіриком: «Філія кролевецька відкрита взимку 1933 р. Очоловав її М.Є. Абрамченко, а старшим продавцем і помічником був Іван Андрійович Бережний» [2]. «Крамниця розташовувалась на площі Свободи (раніше Базарна площа)» [2, с. 311].

Зазначимо, що в працях Г. Сірика є неточності та невеликі похибки, що допустимо в мемуаристиці, адже це суттєво не впливає на виклад історичних подій. От, наприклад, у книзі В. Шингарьова «Не убий!», де описано становлення радянської влади на територіях Західної України, спогади містять плутанину в іменах і подіях (хто, коли і з ким одружився і т. п.). Неточності у фактах у цьому творі помітили герої описів – А.Т. Каспришин (1932 р. н.), І.Т. Каспришин (1935–2019), сусіди й родичі, які пам'ятають перекази бабусі Сабіни (С.Д. Каспришин (1892–1984) та діда Тимка (1882–1960), у родині яких проживав автор мемуарів, про москалів і бандерівців [21, с. 9–17]. Сподіваємось, що читач творів Г. Сірика зуміє аргументовано поправити і доповнити погрішності.

Порівняльний аналіз подій у праці Г. Сірика із до-